

KARAY YAZI DİLİ

Abdulkadir ÖZTÜRK¹

Özet

M.S. 8. yüzyılda Musevîlik inancının bir mezhebi olarak ortaya çıkan Karaîlik, zamanla bu topluluğun adı olmuştur. Karay olarak adlandırılan bu topluluğun büyük çoğunluğu Hazar bakiyesi Türklerden oluşmuş ve gün geçtikçe de topluluk tamamen Türkleşmiştir. Karay Türkleri, inançlarına bağlı olarak İbrani alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Uzun yıllar İbrani alfabesini kullanan Karaylar, daha sonraları Leh ve Litvan kaynaklı Lâtin alfabeleriyle Kiril alfabesini kullanmışlardır. Kullandıkları bu alfabeler ile çeviri eserler çoğunlukta olmak üzere az sayıda edebî eserler de ortaya koyarak ve bilhassa süreli yayınlar ile Karay yazı dilini meydana getirmişlerdir. Çeşitli sebepler sonucu göç eden, dağılan Karayların nüfusu sürekli azalarak günümüzde neredeyse yok olma seviyesine gelmiştir. Nüfusun azlığının ve dağınıklığının yanı sıra günümüzde Karayların yaşadığı ülkelerdeki dil politikaları da Karay Türkçesi konuşma ve yazı dilini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Karayların kullandıkları alfabeler, bu alfabeler ile ortaya konulan Karay Türkçesinin yazı dili tarihî bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Karay, Alfabe, Yazı Dili.

KARAIM WRITTEN LANGUAGE

Abstract

Karaism emerged as a sect of Judaism in the 8th century A.D., over-time Karaim became the name of the community of followers. The vast majority of this community known as the Karaim consisted of remnants of the Caspian Turks. As time passed the community became entirely Turkified. Karaim Turks began to use the Hebrew alphabet, which was tied to their Jewish fate. For many years the Karaim used the Hebrew alphabet, however later they started using the Latin and Cyrillic alphabets originating from their use of Lithuanian and Polish. With these alphabets they used they brought up the Karaim written language, with mostly works of translation, a small amount literary work, and particular articles. The Karaim migrated for various reasons, as a result the population of the scattered Karaim continuously decreased and has currently almost reached a level of extinction. The scarcity and dispersion of the Karaim has negatively affected the spoken and written form of the Karaim language, furthermore the language policies of the boundaries which within the Karaim Turks live in is also directly influencing the language. In this study the alphabets the Karaim use, and the written language of Karaim Turkish which is being put forward with these alphabets is going to be discussed and looked at through a historical perspective.

Keywords: Karaim, Alphabet, Written Language.

¹ Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadirozturk38@gmail.com.

Giriş

Karaim, *Karaun*, *Karaite*, *Karaymen* şeklinde de kullanılan Karay adı, önceleri bir mezhep adı olarak Karaîlik inancı için kullanılırken sonraları bu inanca sahip topluluğun adı olmuştur. M.S. 8.yüzyılda Babil’de temelleri atılan Karaîlik, sözlü geleneğe dayalı bir anlayış olan ve Tevrat’ın yorumlanmasıyla ortaya konulan Talmud’u reddeden, dinî öğretisi ile uygulamaların özgün bir kaynağı olarak Tevrat’ı savunan bir inanç sistemidir (Öztürk 2015a: 9-10). Özellikle Hazar Hakanlığı himayesinde geniş bir taraftar kitlesine ulaşan Karaîlik, Türk toplulukları arasında Hazar bakiyesi olan belli sayıda halk tarafından benimsenmiştir. Bu inanç sistemini benimseyen halkın özellikle Türklerden oluşması sebebiyle de bu topluluk, *Karay Türkleri* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Karayların en eski yerleşim yeri Kırım’dır. İstanbul da aynı zamanda Karaylar için hem önemli bir merkez, hem de Kırım gibi en eski yerleşim yeri olmuştur.

Günümüzde Kırım başta olmak üzere İstanbul, Haliç, Lutsk, Trakay, Krakov, Moskova ve Paris gibi yerleşim yerleri, Karay Türklerinin başlıca yaşadıkları yerlerdir. Özellikle Sovyet Rusya yönetiminde dağınık vaziyette yaşayan Karaylar, Rus hükümetinin 1852 yılında aldığı karar sonucu Karay Türkleri Rusya’da sadece bir bölgeye yerleşmek yerine istedikleri bölgelere yerleşme hakkı elde etmiştir (Prohorov 2013: 209).

Karaîlik inancına sahip bu topluluk tarafından konuşulan ve Kuzey-Batı Grubu Türk lehçeleri arasında yer alan Karayca, uzun yıllar Kırım, Haliç ve Trakay ağızları olmak üzere üç kolda devam etmiştir. T. Kowalski, 1929 yılında yayımlanmış olduğu “Karaimische Texte im Dialekt von Troki” adlı eserinde bu üç ağız için bir sınıflandırma yapmış ve Kırım ağızını Doğu Karaycası, Trakay ve Haliç ağızları da Batı Karaycası olmak üzere iki gruba ayırmıştır (Csató 1998: 59; Öztürk 2014: 5). Karaycanın konuşurlarının sayıları her geçen gün azalmaktadır. Karaycanın en canlı ağızı olan Trakay Karay ağızı, bugün 30 civarında Karay tarafından konuşulmaktadır. Haliç Karay ağızı neredeyse kaybolmuştur denilebilir. Günümüzde sadece 2 Karay tarafından konuşulması bunu göstermektedir. Kowalski’nin Doğu Karaycası olarak adlandırdığı Kırım Karay ağızı ise Kırım Tatar Türkçesinin etkisiyle kullanılmayan bir Karay ağızı durumuna gelmiştir. Kırım Karayları günümüzde Kırım Tatar Türkçesini, Rusça ve Ukraynaca dillerini konuşmaktadırlar (Csató 2002: 135; Öztürk 2015a: 13). Konuşur sayılarının azalmasıyla günümüzde kaybolmaya yüz tutan Karaycanın bu üç ağızında, İbrani alfabesi, Kiril alfabesi, Polonya Latin ve Litvanya Latin alfabeleri ile çeşitli eserler meydana getirilmiştir.

Karay Alfabeleri

Karaylar, eski belge ve metinlerde İbranî daha sonra Leh ve Litvan kaynaklı Lâtin, 1945’den sonra ise Kiril alfabesini kullanmışlardır (Özkan 2007: 280). İbranice Karaylar için dinî metinlerde kullanan bir dil olmakla birlikte, İbrani alfabesini benimsemelerini hızlandırmış ve buna bağlı olarak da İbrani alfabesindeki bazı harflerin adlarında değişiklik yapmak, sesleri Türkçeye uyarlamak gibi sonuçlar doğurmuş ve bunun neticesinde de alfabe bazda fonetik katkılarda bulunularak Karayların kullandığı İbrani alfabesi geliştirilmiştir (Öztürk 2015a: 15). Karaylar, bazı düzenlemeler sonucu meydana getirdikleri bu İbrani alfabesini uzun yıllar kullanmışlardır. Bu alfabe ile daha çok dinî çeviri eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin büyük bir bölümünü Kitab-ı Mukaddes çevirileri oluşturmaktadır. Günümüzde Karaylar, hangi alfabe kullanırsa kullansın, İbrani alfabesi

onlar için her zaman kutsal, ilahî bir alfabe olarak bilinmektedir. Günümüzde ibadet dili olarak İbraniceyi kullanan Karaylar, eski dönemlerde İbrani alfabesini daha önce bahsolunduğu üzere bazı değişiklikler ile kullanmışlardır.

Tablo 1.'de İbrani alfabesi ile Karayların kullandığı İbrani kökenli harfler karşılaştırılmıştır²:

Tablo 1. İbrani-Karay İbrani Alfabesi

İbrani Harfleri	Adları	Adların Manaları	Ses Değerleri	Sayısal Değerleri	Karay İbrani Harfleri	Adları	Ses Değerleri
א	Alef	Öküz	a	1	א	Alep	a
ב	Bet	Ev	b, bh (v)	2	ב	Bet	b', b
ג	Gimel	Deve	g(sert), gh	3	ג	Gimel	g', g
ד	Dalet	Kapı	d, dh	4	ד	Dalet	d
ה	He	Pencere	h(sert nefesle)	5	ה	He	h', h
ו	Vau	Çivi	v, u	6	ו	Vau	v, u
ז	Zayin	Silah, Kılıç	z, dz	7	ז	Zayin	z
ח	Çet	Çit	h, ç (ch) (gırtlaktan)	8	ח	Çet	h, ç (ch)
ט	Teh	Yılan	t	9	ט	Tet	t', t
י	Yod	El	i, y	10	י	Yod	i, y
כ	Kaf	Avuç	k, kh	20	כ	Kap	k', k
ל	Lamed	Değnek	l	30	ל	Lamed	l
מ	Mem	Su	m	40	מ	Mem	m
נ	Nun	Balık	n	50	נ	Nun	n
ס	Samek	Destek	s	60	ס	Samek	s', s
ע	Ayin	Göz	o, â, ng (gırtlaktan)	70	ע	Ayin	o, â, ng
פ	Pe	Ağız	p, f (ph)	80	פ	Peh	p', p
צ	Tzaddi	Balık kancası	ts, tz, j	90	צ	Tzaddi	ts, tz, j
ק	Qof	Başın arkası	q, qh (gırtlaktan)	100	ק	Qof	q, qh
ר	Reş	Baş	r	200	ר	Reş	r
ש	Şin	Diş	ş (sh), s	300	ש	Şin	s, ş
ת	Tav	Haç işareti	th, t	400	ת	Taw	t, t̄

10. yy. ile 16. yy. arasında uzunca bir dönem İbrani alfabesini kullanan Karaylar, Tevrat'ı Karayca'ya çevirmişler, bazı din kitapları ve ilahiler kaleme almışlardır. Bu dönemler arasında Karay İbrani alfabesiyle yazılan pek çok el yazması eser muhafaza edilerek günümüze taşınamamıştır. Bunlardan çok azı elimize geçmiştir. Bu konu daha sonra ele alınacaktır.

14. yüzyılda Kırım'dan Litvanya'ya göç eden Karaylar, Litvanya Latin alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde de en canlı Karay ağızı olan Trakay Karay ağızı ile eserler meydana getirilmiştir. Polonya'ya göç eden Karayların ise 17. yüzyıl ve sonrasında Polonya Latin alfabesini kullandıkları görülmektedir.

² Bu hususta W. W. Westcott ve S. L. MacGregor Mathers tarafından hazırlanan ve Kemal Menemencioglu tarafından çevrilen *Kabalaya Giriş ve Sefer Yezirah (Oluşum Kitabı)*² adlı eserden hareketle bu tablo hazırlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Westcott, W. W.- Mathers, S. L. MacGregor (2011), *Kabalaya Giriş ve Sefer Yezirah (Oluşum Kitabı)*, çev. Kemal Menemencioglu, Hermes Yay., İstanbul.

Karaylar için özel bir yere sahip olan Mykolas Firkovičius, Litvanya Karaylarının kullandığı Litvanya Latin alfabesinden hareketle mevcut Litvanya imlâsını meydana getirmiştir. Eva Csato ise bunu tabloştırmış ve Kiril alfabesi ile Litvanya Karaylarının kullandığı Latin alfabesini kıyaslamıştır:

Tablo 2. Litvanya Karay İmlâsi³

Kiril Alfabeti	Litvanya Karay Latin Alfabeti	Kiril Alfabeti	Litvanya Karay Latin Alfabeti
а	a	м	m
б	b	н	n
ц	c	нь	ń
х	ch	о	o
ч	č	оь	ö (sadece kelime başında)
д	d	п	p
дъ	d'	р	r
дж	dž	с	s
э	e	сь	ś
э	è (sadece kelime başında)	ш	š
ф	f	т	t
г	g	ть	t'
гь	h	у	u
и	i	уь	ü (sadece kelime başında)
ы	y	в	v
й	j	з	z
к	k	зь	ź
л	l	ж	ž
ль	l'		

Karayların Litvanya'ya yerleşmeleri ile birlikte kullanmaya başladıkları Litvanya Latin alfabesi, Karaycanın ses değerlerini karşılayacak bir imlâ sistemine uyarlanmıştır. Böylece her sesin karşılığı yazıda her hangi bir sorun çıkarmadan gösterilmektedir.

Csato'nun hazırladığı bu tabloda, sadece kelime başında kullanılan sesler ve işaretleri, Slav dillerinin etkisiyle meydana gelen palatal sesler ve işaretleri de Kiril alfabesi ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Karaycanın günümüzde konuşulan en canlı ağzının Trakay ağzı olması sebebiyle, Karaylar Litvanya Karay Latin alfabesini yazıda kullanmakta ve bu alfabe ile eserler meydana getirmektedirler. Mykolas Firkovičius tarafından

³ Bu tablo, Csato, Eva (2011), '9. Karajče Jaz Ūriatiuviu Grammar Corr', *Uppsala Universitet* adlı çalışmadan alınmıştır. Belirtilecek olursa bu çalışma Trakay'da düzenlenen '9. Karay Yaz Okulu' için hazırlanmıştır.

(1996) *Mien Karajče Urianiam* ve (2000) *Šelomonun Mašallarya* dlı yayınlanan eserleri, bu durum için örnek gösterilebilir.

Tarihten bugüne Karayların kullandığı İbrani, Kiril ve Latin alfabeleri, Musayev tarafından bir tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

Tablo 3. Karşılaştırmalı Karay Alfabeleri⁴

KİRİL ALFABESİ	İBRANİ ALFABESİ	LATİN	
		POLONYA LATİN ALFABESİ	LİTVANYA LATİN ALFABESİ
a	א	a	a
б	ב	b	b
в	וב	w	v
г	ג	g	g
	עהג	h	h
д	ד	d	d
e	-	ie	e, ie
ë	-	io	io
дж	צ	dź	dž
з	ז	z, ź	z
дз	דז	dz	-
и	י	i	i
й	י	j	j
к	קב	k	k
л	ל	l	l
м	מם	m	m
н	ן	n, c	n
о	ו	o	o
	ו	u	u
п	פ	p	p
р	ר	r	r
с	ש	s	s
т	טת	t	t
у	ו	u	u
	יו	ü, iu	b
ф	ב	f	f
х	ח	ch	ch
ц	צ	c	ts
ч	צ	cz	č
ш	ש	sz	š
ы	-	y	y
ь	-	-	-

⁴ Bu tablo için bkz. Musayev, K. M. (2003), *Sintaksis Karaimskogo Yazıka*, Moskva, s. 31-32.

ь	-	-	-
э	-	e	é
ю	iu	iu	iu
я	ia	ia	ia

Karay Yazı Dili

10. yüzyıl itibarıyla konuşulmaya başlanan ancak 15.-16. yüzyıllar arası yazı dilinin biçimlendiği Karayca, Kırım, Haliç ve Trakay olmak üzere üç ağızda kullanılmıştır. Günümüzde Kırım Karay ağzının kullanılmamasıyla birlikte canlandırılmaya çalışıldığını, Haliç Karay ağzının da neredeyse kullanılmayan bir ağız olduğunu bilmekteyiz. Karaycanın en canlı ağzı, Trakay ağzıdır. Son dönemlerde ortaya konulan yayınlar bu ağız ile yapılmaktadır. Karay yazı dilinin ele alındığı çalışmanın bu bölümünde, Karaycanın ses özellikleri ve Karay edebiyatı birlikte verilecektir. Karay edebiyatına ait bu eser ve çalışmalar Karay yazı dilini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Karaycada *a, e, é, i, o, ö, u* ve *ü* olmak üzere 9 ünlü harf kullanılmaktadır. Bunlardan *é, ü* ve *ö* harfleri sadece kelime başında kullanılmaktadır: *ét, üç, öp-* örneklerinde olduğu gibi. *e* (*ä*) sesi ince, düz ve geniş bir ses olup Türkçe kelimelerde kelime başında bulunmaz. Bu ünlüler yazıda *ie* (*é*), *io* (*ö*), *iu* (*ü*) şeklinde gösterilmektedir. Trakay ağzında *öp-, yür-* örneklerinde görüldüğü üzere *ö* ve *ü* yuvarlak ünlüleri kullanılırken, Haliç ağzında bu ünlüler bulunmaz ve bunların yerine *ep-, yir-* örneklerinde olduğu gibi *e* ve *i* ünlüleri kullanılır. Mykolas Firkovičius, günümüzde kullanılan mevcut Litvanya imlâsını meydana getirmiştir. Bu sistemde sessiz harfler: *b, c* (*ts*), *ch* (*ç*), *č, d, d', dž* (*j*), *f, g, h* (*γ*), *j, k, l, l', m, n, n', p, r, s, s', š, t, t', v, z, ž, ž* harflerinden oluşmaktadır. Trakay ağzındaki *c, č, š, y* ünsüzlerine karşılık Haliç ağzında *ts, dz, s,* zünsüzleri vardır. *ŋ* (ng) sesi, Trakay ağzında bazı durumlarda *maya* örneğinde olduğu gibi *y*'ye dönüşür, Haliç ağzında ise *mana* örneğindeki gibi *n*'li şekliyle kullanılır. *ch* (*ç*) sesi, gırtlak sesidir ve alıntı kelimelerde kullanılmaktadır. *dž*(*j*) Sesi alıntı kelimelerde kullanılmakla birlikte imlâda bu şekilde gösterilir. *ž* Sesi ise Polonya alfabesinden alınmakla beraber Leh kökenli sözcüklerde kullanılır. Slav dilleri, Karayca'yı ses ve şekil bilgisi, sözdizimi ve söz varlığı düzeyinde etkilemiştir. Slavlarla olan temasın bir sonucu olarak meydana gelen bu değişiklikler Haliç ağzında daha ilginç özellikler gösterir. Damak ünsüzlerinin (palatal sesler) ortaya çıkması bunu en iyi kanıtlayan bir durumdur (Musayev 2002: 197-198; Gülsevin 2010: 30; Nemeth 2010: 200). Bu karakteristik özelliklerin değişikliği Trakay ağzında da açıkça görülmektedir. Haliç ağzında olduğu gibi Trakay ağzında da palatal sesler kullanılmaktadır: *d', l', n', s', t'* ve *ž*.

Palatal(*damaksı* ses)seslerin ve ünlü harflerin yazımı imlâda karşılaşılan en büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazıda palatal seslerin gösterimi *j* ile yapılır: *d', l'.* Bunun yanı sıra *ž, y* ve *ç* sessiz harfleri için palatal durum söz konusu değildir (Csató 1995: 331; 2011: 34).

Karaycada ünlü uyumları için kalınlık-incelik uyumunun genelde korunduğunu söylemek mümkündür. Arapça ve Farsçadan geçen alıntı kelimelerde, Arapça kökenli kelimelerin genellikle asli şekillerini koruduğu, Farsça kökenli kelimelerde ise büyük bir çoğunluğunun damak uyumuna uygun hale getirildiği görülür. İbraniceden, Lehçeden,

Slav dillerinden ve Rusçadan alınan kelimeler Karaycada asli şekilleri ile kullanılmaktadır⁵. Karayca'da düzlük-yuvarlaklık uyumu, kalınlık-incelik uyumu kadar kendini koruyamamaktadır. Türk dilinin artzamanlı ve eşzamanlı görünümünde rastlanan kalın ünlülerin incelendiği, ince ünlülerin kalınlaştığı örnekler Karaycada da mevcuttur. Bunların yanı sıra ünsüz uyumlarının da genellikle korunduğunu ifade edebiliriz⁶. Ünsüz değişimleri dönem ve lehçeler için ayırt edici bir özellik taşıyabilmektedir. Kıpçak grubu lehçelerde *yip, yigirmi, yigit, yöräk* gibi kimi kelimelerde kendisinden sonra düz-dar bir ünlü bulunduran kelime başı *y-* sesi, Türkiye Türkçesinde bazen, Azerbaycan Türkçesinde ise düzenli olarak kaybolmaktadır. Kıpçak Türkçesi ses özelliği karakteristiğini taşımakla birlikte yer yer Oğuzcanın da etkisini hissettirdiği Karayca'ya bakıldığında, Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi kelime başı *y-* sesinin kaybolduğu ve *ip, egirmi, igit, ürek* şeklinde kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Karaycadaki kimi kullanımların Oğuzcadaki fonetik eğilime uyduğunu gösterir (Gülsevin 2007: 305).

Karaylar, uzun dönem İbrani alfabesiyle pek çok el yazması eser⁷ meydana getirmişlerdir. Bugün bu eserlerden çok azı elde bulunmaktadır. Özellikle 17.yüzyıl sonları ile 18. yüzyılda bazı araştırmacılar, Litvanya, Polonya ve Ukrayna'da yaşayan Karaylara yönelik seyahatler gerçekleştirmişler ve bunun sonucunda da Karayca el yazmalarını toplamış ve bunları gemilerle taşımışlardır. Kimi eserler, bu taşıma esnasında korsan saldırıları ile yağmalanarak tahrip edilmiş; kimi eserler ise muhafaza edildikleri yerlerde meydana gelen yangınlar neticesinde kül olmuştur⁸ (Öztürk 2015a: 17).

Karay yazı dilinin başlangıcını Karay yazarı El-Kirkisâni'nin 10.yy.da Tevrat'ı, İbrani alfabesi ile Karay Türkçesine çevirmesi ile başlatmak gerekir. Bu çeviri eserden sonra 1528-1529 tarihleri arasında Venedik'te İbranice basılan bir Karay din kitabı ve Karay Türkçesinin Kırım ağzı ile yazılı olan bir ilahi yer almaktadır. 1731'de Bahçesaray'da ilk Karay matbaası kurulur ve ilk olarak *Mekabbeç* adı verilen din kitapları ile bazı ilahiler bu matbaada basılır. 17. ve 18. yüzyıllarda Haliç ve Vilnius'te yazılan eserler Kırım'da çoğaltılmıştır (Kuzgun 1985: 325; Gökçe 2002: 6; Doğruer 2007: 51; Smetek 2012: 20).

1832-1835 yılları arasında İstanbul'da Karay Türkçesi ile yapılan ilk Tevrat tercümesi basılmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısı Kırım Karaylarının altın dönemi olarak adlandırılır. Karay yazı diline bu dönemde yapılan ve yayınlanan eserler ile önemli katkılar sağlanmıştır⁹. Mordecai ben Solomon Kazaz tarafından yazılan *Çuf Devaş, Balnıñ Solağı* adlı eser 1835 yılında, *Adam oğlı* adlı eser ise 1841 yılında Gözleve'de yayınlanmıştır. 1848 yılında Karay Türkçesi ile Tevrat tercümesinin ikinci baskısı Gözleve'de yapılmıştır. 1889 yılında ise Vilnius'te Tevrat'ın sadece Tekvin kısmının Karay Türkçesine tercümesi gerçekleştirilmiştir. Yine 19. yüzyılın ilk yarısında Abraham Firkoviç tarafından yayınlanan *Nesihet adam evladına ve yahud tefillası* ve Abraham Lutski tarafından çevrilen *Melukhat*

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Öztürk (2015), 'Karaycadaki Alıntı Kelimeler', *Gazi Türkiyat*, S. 16, s. 143-164.

⁶ Faruk Gökçe (2000) tarafından hazırlanan *Karay Türkçesinin Fonetikliği* yüksek lisans tezi ve Selma Gülsevin (2010) tarafından hazırlanan *Günümüz Karay Türkçesi (Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini) ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri* doktora tezi, Karaycanın ses özelliklerinin örneklerle ele alındığı önemli çalışmalardır. Konuyla ilgili bilgi için bkz. a.g.e.

⁷ El yazmaları koleksiyonu ile ilgili olarak bkz. Budnik, Natalya (2008), 'Rusya Milli Kütüphanesinde (Sankt-Petersburg) ve Rusya İlim Akademisinin Şarkiyat Enstitüsünün Sankt-Petersburg Şubesinde Bulunan Kırım Karaylara Ait El Yazmaları Koleksiyonlarının İnceleme Perspektifleri', *KARADENİZ*, S. 1., s. 73-80.

⁸ Eva Agnes Csato, *Karaim Studies At Uppsala* adlı çalışmasında bu konuya açıklık getirmektedir.

⁹ Karay yazı dili açısından önemli sayılacak Kırım Karaylarının ortaya koyduğu bu eserlere, Dorota Smetek tarafından 2012 yılında hazırlanan doktora tezinde yer verilmiştir.

Sha'ul adlı eserler Kırım'ın Karay yazı diline kazandırdığı diğer önemli eserlerdir. Bunun yanı sıra *Pinehes Malecki* tarafından derlenen ilahiler, Trakay ağzıyla yazılmıştır. *Sarnavları Kutulmağın Yazıxlardan* (Günahlardan Arınma İlahileri) adlı bu eser, Vilnüs'te 1890 yılında yayınlanmıştır. Josef ben Jesua'nın 18. yüzyılda Kudüs'e yaptığı seyahati anlatan *Karañğı Bulut* (Kara Bulut) adlı şiir kitabı ve Wolhynien'de bulunan Karayların çaresizliklerini, ıstıraplarını anlatan *Biyär Biyi Nek Çıdeysin* ((Ey!) Beylerin Beyi Neden Acı Çekersin) adlı eserleri Karay yazınında önemli yere sahip bir diğer çalışmalardır. Tadeusz Kowalski, *Karaimische Texte im Dialekt von Troki* adlı eserinde Karayların dinî yaşayışlarını ortaya koyan ve eski şiirlerden oluşan bir kısım Karay el yazmalarını yayımlamıştır (Zajackowski 1996: 13-14; Doğruer 2007: 51-52; Smetek 2012: 20-21).

Karay edebiyatının ortaya çıkışı özellikle Lehçe kökenli edebi eserlerin Karaycaya çevirisi ile başlamıştır. *Kim Sımarlansa* şiiri, 17.yy.a ait kafiyeli bir çeviri olup Polonyalı şair Trembecki ve diğer Polonyalı şairlerin eserlerinden Karaycaya çevrilmiştir. S. Troki, M. Sultanski, M. Pilecki, Akbaş, J. Kaplanoski, Y. Malecki, S. Firkoviç, Ş. Lopato, Z. Firkoviç, M. Tinfoviç ve V. Kudirka Litvanya Karaylarının en tanınmış şairleridir. Karay Türklerinin çeşitli edebî eserleri, özellikle Litvanya Karaylarına ait şiirler ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısında yayınlanabilmiştir. 1997 yılında Karina Firkoviçute tarafından bu şairlere ait şiirlerin yer aldığı bir antoloji *Çipçihley Uçma Troxka* (Bir Kuş Gibi Trakay'a Uçacağım) adıyla Litvanya'da yayımlanmıştır. Haliç şehrinde (1878-1903) yaşamış şair Z. Abrahamowicz'in yazmış olduğu *Karay edim Karay barmen* adlı şiiri Karaylar tarafından ulusal marş olarak okutulmaktadır (Gökçe 2000: 30; Zajackowski 1996: 13-20; Doğruer 2007: 52-53). 1888'de Radloff tarafından yayımlanan ve 1896 yılında yeniden basılan *Mecuma*, Radloff'un derlemeleri arasında yer alan önemli bir çalışma olup Kırım Türklerinin sözlü edebiyat ürünlerinden oluşur¹⁰ (Smetek 2012: 24). Karay çağdaş edebiyatı 20. yüzyılın hemen başları olarak kabul edilir. 1904 yılında Simon Kobecki tarafından yayınlanan *Irlar* adlı eser, çağdaş edebiyatın ilk ürünüdür. Hayatının neredeyse tamamını Karaylara ve Karaycaya adayan şair, yazar A. Mardkovicz, Karaylar için son derece önem taşıyan *Karay Awazı* (Karay Sesi) adlı dergiyi yayımlamaya başlamış ve bu dergiyi uzunca dönem devam ettirmiştir. Bu dergide makalelerin yanı sıra hem orijinal hem de çevirileriyle pek çok şiir de yayımlanmıştır. Lutsk'da yayımladığı *Dostlar I, II* (1931, 1939) ve *Tutuwanmahy Karajtarnyn Łuckada* (1933) adlı eserleri ile S. Rudkowski, Karay edebiyatına zenginlik katan bir diğer Karay yazarıdır. (Tekin, Ölmez 1999: 127; Kazan 2002: 31; Doğruer 2007: 54; Hopeavuori 2004: 66). Lutsk'da Mardkovicz tarafından yayınlanan, *Elijahunun ucuru* (1930), *Aj jaryhynda* (1934) ve *Szelomit* (1938) adlı eserler, Karay edebiyatının can bulduğu eserlerindedir. Ayrıca 1937 yılında Lutsk'da yayınlanan *Halic* (Haliç) adlı çalışmada Mardkovicz, Karayca şiirlere yer vermiştir.

Karay edebiyatı en parlak dönemini, *Karay Awazı*, *Onarmax* ve *Mysl Karaimska* gibi dergilerin çıkarıldığı 1925-1940 yılları arasında yaşamıştır. Karay şair ve yazarlarının ortaya koydukları bu eserler, Karay sözlü edebiyat ürünlerinin yanı sıra bir Karay yazınının da olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Doğruer 2007: 54).

¹⁰ Tülay Çulha (2010) yılında yayımladığı *Kırım Karaycasının Katık Mecmuası* ve *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler* adlı iki ayrı çalışmada da Kırım Karaylarına ait halk edebiyatı ürünlerini vermiştir. Bu konu için bkz. a.g.e.

Son dönem Karay edebiyatı için en önemli isim olan Mykolas Firkovičius, 1993'te Vilnius'te yayımladığı *Karaj Koltchalary*¹¹ ve kenesalarda okunması için 1998'te, önemli gün ve törenlerde okunması için 1999'ta Litvanya'da yayımladığı *Karaj Dirñiliarniñ Jalbarmach Jergialiari 1-2* adlı dua kitapları ile 2000 yılında TDK tarafından yayınlanan ve Ahd-i Atik Kitab-ı Mukaddesinin bir kitabı olan *Şelomonun Maşallary* (Süleyman'ın Meselleri) adlı eseri ile Karay edebiyatının günümüzde de bitmediğini ortaya koymuştur. *Şelomonun Maşallary*, yaşlı Karaylar tarafından gençlere Tanrı korkusu, hakikat, vicdan, hayırseverlik, saygı gibi inanç ve ahlâkî değerleri öğretmek amacıyla okunan bit kitaptır. Litvanya Latin alfabesi temelinde Karay Türkçesinin Trakay ağızı esas alınarak yazılan bu eserde ana metnin kaynağı olan eski İbrani alfabesiyle oluşturulan faksimile bölümü de yer alır (Öztürk 2015a: 19).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Karayca, tarihî yapısı ve çağdaş temsilciliği ile önemli bir yere sahip olan Türk lehçelerinden birisidir. Farklı inanç sistemi, kültürel yaşam ve dinî yaşamı özdeşleşmiştir. Buna bağlı olarak da dil kullanımı, o doğrultuda ilerlemiştir. İbrani alfabesi hem Karayların en eski alfabesi hem de Karaylar için ilahî bir konuma sahip alfabledir. Karaylar, İbrani alfabesinin yanı sıra Kiril alfabesini, Litvanya ve Polonya Latin alfabelerini de kullanmışlardır. Bu alfabeler ile özellikle dinî içerikli eserler meydana getirmişlerdir. Ayrıca çeviri eserler de Karay edebiyatının önemli birer parçası durumundadır. Her ne kadar bu eserler ile Karay yazı dili varlığından söz etmiş olsak da Karayların yazı dilinden söz etmek zorlayıcı bir tutumdur. Dağınık hâlde, az sayıda küçük topluluk olarak yaşamaları, tarihte devlet kuramamaları, daha çok inanç sistemi sınırları içerisinde ve idari yönetimlerin politikaları doğrultusunda asimilasyon gerçeğiyle baş başa kalmaları, özellikle de baskın dillerin etkisi altında dil kaybının gerçekleşmesi gibi nedenlere bağlı olarak Karay yazı dili belirgin bir vaziyette varlık bulamamıştır. Elde mevcut olan Karayca eserler de çok azdır. Yazı dili olmayan toplumlar ve dilleri yok olma tehlikesini daha etkin yaşarlar. Günümüzde canlı tutulmaya çalışılan Karayca, sadece konuşma dili çerçevesinde sınırlandırılmamalı; ilgi, birikim ve desteklerin Karay yazı dili ile meydana getirilecek yayın ve çalışmalara da verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Budnik, Natalya (2008), 'Rusya Milli Kütüphanesinde (Sankt-Petersburg) ve Rusya İlim Akademisinin Şarkiyat Enstitüsünün Sankt-Petersburg Şubesinde Bulunan Kırım Karaylara Ait El Yazmaları Koleksiyonlarının İnceleme Perspektifleri', *KARADENİZ*, S. 1., s. 73-80.
- Csató, Éva Á., Lars Johanson(1995), 'Zur Silbenharmonie Des Nordwest-Karaimischen', *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Tomus XLVIII (3), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csató, Éva Á. (1998), 'Das gesprochene Halitsch-Karaimisch', *Bahşi Ögdisi. Klaus Röhrborn Armağanı*, (haz.) J. P. Laut-M. Ölmez, Freiburg/İstanbul.
- Csató, Éva Á. (2002), 'The Karaim Language in Halych', In: Novočaško, L., FedorukO., Beregovskij, O. (eds.) *Halych Karaims: History and culture*, Lviv-Halych, p. 135-139.
- Csató, Éva Á. (2008), 'Karaim Studies At Uppsala', *Orientalia Suecana LVII*, Uppsala

¹¹ Bu eser, 1935 yılında Szymon Firkowicz tarafından yayımlanan, aynı başlığı taşıyan dua ve ilâhi derlemesinin genişletilmiş, yeni baskısıdır (Jankowski 1996: 263).

- Csató, Éva Á. (2011), *9. Karajçe Jaz Üriatiuviu Grammar Corr*, Uppsala Universitet, Trakai-Lithuania 2011.
- Csató, Éva Á. (2011), 'A typological coincidence: Word order properties in Trakai Karaim biblical translations', *Turcologica*, S. 86, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Çulha, Tülay (2010), *Kırım Karaycasının Katık Mecuması. Metin-Sözlük-Dizin*, İstanbul: Mehmet Ölmez Yayınları.
- Çulha, Tülay (2010), *Proben der Volksliteratur der Nordlichen Turkischen Stamme von W. Radloff. VII. Theil. Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler. VII Bölüm*, İstanbul: Mehmet Ölmez Yayınları.
- Doğruer, Semra (2007), *Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans tezi.
- Gökçe, Faruk (2000), *Karay Türkçesinin Fonetigi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans tezi.
- Gülsevin, Selma (2007), 'Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar', *Turkish Studies*, Volume 2/2.
- Gülsevin, Selma (2010), *Günümüz Karay Türkçesi (Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini) ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Doktora tezi.
- Hopeavuori, Keijo (2004), 'Karaim Literature In The Karaim Language', *Studia Orientalia* 99, p. 65-68.
- Jankowski, Henryk (1996), 'Yeni Yayımlanan Karay Dua Kitapları', *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 1, s. 262-271.
- Kazan, Özlem (2002), *Litvanya Karaylarına Ait Dini Metinler*, basılmamış doktora tezi, İstanbul.
- Kuzgun, Şaban (1993), *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Türklerinin Menşei Meselesi Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara.
- Musayev, K. M. (2002), 'Karaim Türkçesi', çev. Mevlüt Gültekin, *TÜBAR*, Bahar XI, s. 197-230.
- Musayev, K. M. (2003), *Синтаксис Караимского Языка*, Москва.
- Nemeth, Michal (2010), *O Wpływach Polskich Na Język Karaimów Łuckich*, Rok V, nr 2 (10), Krakow.
- Özkan, Nevzat (2007), *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Öztürk, Abdulkadir (2014), 'Leksikoloji Çalışmalarında Karaycanın Yeri' (yayımlanmamış bildiri), *VI. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-Kırgızistan, 24-26 Nisan.
- Öztürk, Abdulkadir (2015a), *Karay Türkçesinin Tarihî ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı – Fil*, (basılmamış doktora tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Abdulkadir (2015b), 'Karaycadaki Alıntı Kelimeler', *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, Bahar 2015, S. 16, s. 143-164.
- Prohorov, Dmitriy Anatolyeviç (2013), 'XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başlarında Tavriya Vilayeti Karaim Türklerinin Etnik ve Dil Durumu', çev. Emine Atmaca-Reshide Adzhumerova, *Gazi Türkiyat*, S. 13., s. 209-214.
- Smetek, Dorota (2012), *Crimean Karaim Version of Melukhat Sha'ul. Critical Edition and Linguistic Analysis*, (niepublikowane rozprawa doktorska), Poznan: Poznan Adama Mickiewicza Uniwersytet: Wydział Neofilologii Katedra Studiów Azjatyckich Zakład Turkologii, Mongolistyki i Koreanistyki.
- Tekin, Talat, Mehmet Ölmez (1999), *Türk Dilleri*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Westcott, W., W. Mathers, S. L. Mac Gregor (2011), *Kabalaya Giriş ve Sefer Yezirah (Oluşum Kitabı)*, çev. Kemal Menemencioğlu, İstanbul: Hermes Yay.
- Zajackowski, Ananiasz (1996), 'Karaim Edebiyatı', çev. İlker Pak, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, S. 3. S. 13-20.

